Małgorzata Magda-Czekaj
Kraków, Instytut Języka Polskiego PAN

Historyczne a współczesne nazwy relacji rodzinnych

Słowa kluczowe: nazwy pokrewieństwa, struktura rodziny.

Przedmiotem moich rozważań będą nazwy stopni pokrewieństwa używane w okresie średniopolskim (od XVI do XVIII w.) oraz współcześnie[1]). Porównanie historycznych nazw relacji rodzinnych z nazwami współczesnymi pokaże także przemiany w strukturze rodziny, jakie dokonywały się w ciągu kilku wieków.

> Im dalej się cofamy w przeszłość, tem większą postrzegamy spoistość rodziny, tem żywsze poczucie więzłów rodzinnych i rodowych (Łoś 1914: 1).

Nazwy relacji w rodzinie staropolskiej (która była kontynuatorką średniowiecznego rodu) były liczniejsze i o wiele bardziej zróżnicowane niż dziś. Taka sytuacja wynikała z wielkości rodziny, która oprócz rodziców i licznego rodzeństwa skupiała także grupy bliższych i dalszych krewnych oraz powinowatych. Wszyscy jej członkowie zamieszkiwali pod jednym dachem i prowadzili wspólne gospodarstwo.

> Za średnią liczebność rodziny przyjmuje się dla XVI–XVII wieku 8–15 osób w dworach szlacheckich (w magnackich więcej) i 6–8 osób w zamożnych domach mieszczańskich. Znacznie mniej liczne były pozbawione służby i z mniejszą liczbą dzieci ubogie rodziny w mieście (średnio 3 osoby) oraz rodziny chłopskie (średnio 4 osoby) (Bogucka 1994: 63).

W wieku XVIII[2]), w ostatnich latach istnienia Rzeczypospolitej, większość rodzin przypominała już rodziny późniejsze, znane z XIX, a nawet XX w. Trudno jest w tym czasie mówić o jednym typie rodziny, gdyż każda warstwa społeczna miała swój własny, często niejednolity charakter. Jednak najbardziej tradycyjna — patriarchalna — była drobna szlachta.

Pokrewieństwo stało się przedmiotem badań naukowców z różnych dyscyplin. Badali je etnografowie, etnolodzy[3]), biolodzy, językoznawcy i inni. Nomenklaturą pokrewieństwa na gruncie słowiańskim zajmował się filolog P.A. Ławrowski (1867), który opublikował etymologiczne studium terminów występujących u Słowian. Dzieło to stanowiło kompendium na

---

[1]) Zajmuję się tu podstawową terminologią dotyczącą pokrewieństwa, pomijam zaś stosowaną w dialektach, nie uwzględniam również nazw członków przybranej rodziny (*macocha*, *ojczym*, *pasierb*).

[2]) W 2 poł. XVIII w. w miastach szybko rosła liczba ludzi uprawiających tzw. wolne zawody (prawnicy, lekarze, urzędnicy i in.). Zaczęto wtedy oddzielać życie rodzinne od zawodowego. Te zmiany pociągnęły za sobą także zmiany w kontaktach z dalszymi krewnymi oraz osłabiły więzy wewnątrz rodziny podstawowej. Nastąpiły też przeobrażenia obyczajowe — osłabienie trwałości małżeństwa.

[3]) Etnografowie badają konkretny system pokrewieństwa i dostarczają materiału do wnioskowania o życiu społecznym danego ludu, etnologowie zaś, na podstawie analiz porównawczych różnych systemów pokrewieństwa, wysnuwają ogólniejsze wnioski na temat kultury (Szynkiewicz 1992 : 5–7).

temat nazewnictwa, do którego sięgali językoznawcy poszukujący materiału lingwistycznego. Na gruncie polskim o nazwach stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego pisali J. Łoś (1914), M. Szymczak (1966, 1968), S. Szynkiewicz (1992) i inni.

Zakres wyodrębniania stopni pokrewieństwa w polszczyźnie jest szerszy niż zakres wyodrębniania stopni powinowactwa[4]). Terminologia związana z pokrewieństwem dzieli krewnych na tych w linii prostej i na tych w linii bocznej. Pokrewieństwo liczone jest do czwartego stopnia włącznie[5]), czyli od praprawnuka do prapradziada. Wyodrębnia się także stosunki między rodzeństwem stryjecznym lub ciotecznym. W zakresie powinowactwa wyróżnia się jedynie powinowactwo pierwszego stopnia w linii prostej, czyli stosunki istniejące między teściem lub teściową z jednej strony a zięciem lub synową z drugiej, oraz powinowactwo drugiego i trzeciego stopnia w linii bocznej, czyli stosunek istniejący między «mną» a rodzeństwem mojego małżonka lub między «mną» a małżonkami mojego rodzeństwa oraz stosunki istniejące między «mną» a małżonkami rodzeństwa moich rodziców.

O zasadniczych różnicach w najdawniejszej terminologii pokrewieństwa wypowiadał się w swojej pracy pt. Pokrewieństwo S. Szynkiewicz (1992: 275–280). Mówił on o bilateralnej tożsamości krewnych w linii prostej, czyli o nieistniejących różnicach w nazewnictwie krewnych ze strony ojca i matki oraz potomków syna czy córki. Tak więc rodziców ojca lub matki nazywano: *stary ociec*, *dziad*, *stara mać*, *baba* (do XVI–XVII w.), później (od XVII w.) *dziadek*, *babka*[6]). Dla oznaczenia dalszych krewnych w linii prostej używano członu *pra-*[7]), np. *pradziad* (albo *wielgi dziad*[8])), *prababa* (*wielga baba*[9])) (do XVI–XVII w.) oraz *pradziadek*, *prababka* (od XVII w.). Brata i siostrę pradziada nazywano *przestryjec*, *przeciotka* lub *starszy wuj*, *starsza ciotka*. Uwagę zwraca także określenie *najstarszy stryj* ‘brat prapradziada’, *najstarszy wuj* ‘brat praprababki’ (Łoś 1914: 5). Dzieci syna lub córki określano następująco: *wnuk*, *wnęk*, także *wnuczek*, *wnuczka*/*wnęczka* (do XVI–XVII w. i od XVII w.), w XV w. poświadczona jest nazwa *nieść* — dla wnuka, *nieściora* — dla wnuczki (Szymczak 1966: 69, 72, 73). Syn wnuka był *prawnukiem*, córka wnuka była *prawnuką* (do XVI–XVII w.), w XVII w. używano już słów *prawnuczek*, *prawnuczka*.

---

[4]) Przez pokrewieństwo rodzinne należy rozumieć stosunki istniejące między osobami pochodzącymi od wspólnego przodka, czyli między osobami połączonymi biologiczną wspólnotą krwi, przez powinowactwo zaś — rodzinne stosunki zachodzące między jednym z małżonków a krewnymi drugiego małżonka (Szymczak 1966: 7).

[5]) Stopnie pokrewieństwa nie są liczone w nieskończoność. Według prawa kanonicznego pokrewieństwo liczy się do siódmego stopnia. W praktyce ogranicza się w zasadzie do czwartego stopnia. Polskie prawo rodzinne wyróżnia jedynie pokrewieństwo do trzeciego stopnia włącznie w linii prostej oraz do drugiego stopnia włącznie w linii bocznej (Szymczak 1966 : 16).

[6]) G. Jagodziński na swojej stronie http://www.eioba.pl/a87623/terminologia_pokrewie_stwa_i_powinowactwa# ixzz16Dh2jP53 (powstałej przy pomocy dr J. Przyklenk z Zakładu Historii Języka Polskiego oraz dr K. Wyrwas z Zakładu Językoznawstwa Pragmatycznego — Uniwersytet Śląski) używa określeń: *dziadek ojczysty*/*macierzysty* (*dziad*) = ojciec ojca/matki oraz *babka ojczysta*/*macierzysta* (*baba*) = matka ojca/matki.

[7]) Pierwszy człon wyrazów złożonych odpowiadał znaczeniowo wyrazom *przed*, *pierwotny*. Określał między innymi kogoś bardzo dawno żyjącego, dalekiego przodka lub potomka (SJP).

[8]) Zob. Łoś 1914: 4. Oprócz wymienionych tu określeń używano także nazw: *naddziad*, *przeddziad*/*przeddziadek*, *przedziad* i *zadziad* (Szymczak 1966: 76).

[9]) Zob. Szymczak 1966: 79.

W nazwach krewnych wystąpiła także bifurkacja w liniach bocznych, czyli różnicowanie terminologii w zależności od płci osoby pośredniczącej. Wyjątek stanowią siostry rodziców, czyli ciotki, i ich dzieci (tzn. *brat cioteczny*, *siostra cioteczna*, później także *kuzyn*, *kuzynka*). W niektórych źródłach staropolskich można znaleźć określenie *stryjenka* na siostrę ojca, a *ciotka* na siostrę matki (Szymczak 1966: 103).

Bracia rodziców są w terminologii odróżniani — *wuj* i *stryj*. W języku staropolskim i średniopolskim syn brata będzie dla ciotki *bratankiem* (SPXVI, SStp), dla stryja zaś — *synowcem*[10]). Leksykalny związek *synowca* z *synem* wskazuje na specyficzny rodzaj więzi między osobami tak określanymi, a także między stryjem i ojcem. W razie śmierci ojca stryj przejmował opiekę nad synowcem. Takie zobowiązania były charakterystyczne dla rodziny patriarchalnej, nie obciążały one kobiecych krewnych zmarłego. Z kolei córka brata dla ciotki była *bratanką* (SPXVI, SStp), w XIX w. *bratanicą* (Szymczak 1966: 111). Do dzieci siostry zarówno wuj (brat matki), jak i ciotka (siostra matki) zwracali się per *siostrzeniec* ‘syn siostry’ (SStp) i *siostrzenica* ‘córka siostry’ (SStp).

W wypadku terminów dotyczących powinowactwa również istnieje podział na powinowatych męża i powinowatych żony. Rodzice małżonków nazywani byli odmiennie. Tak więc ojciec męża określany był jako *świekr* (do XVIII w.), *teść* (od XVII w.), ojciec żony — *cieść* (do XVI–XVII w.), *teść* (od XVII w.), matka męża nazywana była *świekrą* (do XVI–XVII w.), *teściową* (od XVII w.), matka żony zaś to *ćcia* (do XVI–XVII w.), *teściowa* (od XVII w.). Stosunkowo niedawno wspólną nazwą dla rodziców żony i męża stali się *teściowie*.

W grupie rodzeństwa małżonka brat męża był określany jako *dziewierz* (do XVI–XVII w.), od XVII w. był już *szwagrem*, siostra męża to *zełwa* (do XVI–XVII w.), od XVII w. — *szwagierka*. W grupie rodzeństwa żony jej brat to *szurza* (do XVI–XVII w.), później, podobnie jak brat męża, zwany był *szwagrem*. Siostra żony to *świeść* (do XVI–XVII w.), od XVII w. — *szwagierka*. Uwagę zwraca tu termin *szwagier* (pochodzenia niemieckiego), który pojawia się w grupie rodzeństwa zarówno męża, jak i żony[11]). Prawdopodobnie określenie to przyszło ze środowiska mieszczańskiego, mogło także pojawić się na obszarach zachodnich (Szynkiewicz 1992: 286). Wśród innych terminów można jeszcze wymienić kilka określeń kobiet: żony brata i żony brata męża. W stosunku do obu tych kobiet do XVI–XVII w. używano nazwy *jątrew* (SPXVI), a od XVII w. — *bratowa* (SPXVI) i *szwagierka*. Do XVI–XVII w. żona syna określana była jako *sneszka*[12]) albo *niewiastka* (SPXVI), później, od XVII w., była to *synowa* (SStp). Terminy *stryjna* (SStp) (do XVI–XVII w.), *stryjenka*, *ciotka* (od XVII w.) zarezerwowane były dla żony brata ojca, natomiast *wujna* (SStp) (do XVI–XVII w.), *wujenka*, *ciotka* (od XVII w.) — dla żony brata męża.

Interesujące były jeszcze określenia mężczyzn. Używano nazwy *zięć* na oznaczenie męża córki (od XVI–XVII w.), mąż siostry zaś miał dwie nazwy: *zięć* i *swak* (do XVI–XVII w.), później *szwagier*, możliwe także *pociotek*.

---

[10]) Nazwa ta jest odziedziczona z epoki przedhistorycznej, w języku polskim występuje do połowy XIX w. Dziś wyraz ten całkowicie wyszedł z użycia (Szymczak 1966: 105, 106).

[11]) Określeń *szwagier*, *szwagierka* nie notują SPXVI ani SStp. Zob. Szymczak 1966: 176, 177.

[12]) Nie notują jej SPXVI ani SStp, zob. Szymczak 1966: 164.

Nazwy pokrewieństwa i powinowactwa były podporządkowane harmonijnemu funkcjonowaniu wielkiej rodziny, bliższych i dalszych krewnych oraz powinowatych. Istotne zmiany następowały w XVI i XVII w. i polegały na redukowaniu terminologii. Istniejące w XVI w. nazwy określające krewnych liniowych: *brat stryjeczny*, *siostra stryjeczna*, *brat wujeczny*, *siostra wujeczna* zastąpiono obcym słowem — *kuzyn*, a wśród terminów oznaczających powinowatych sześć nazw (*dziewierz*, *zełwa*, *szurza*, *świeść*, *jątrew*, *zięć* lub *swak*) zastąpiono także obcymi określeniami — *szwagier*, *szwagierka*. W pewnych jednak środowiskach tradycyjny podział nazw się utrzymał, np. wśród szlachty (zwłaszcza zagrodowej). Dzięki nazwom odróżniano krewnych ze strony ojca i ze strony matki (relacje *stryj — wuj* i ich pochodne).

Pokrewieństwo i czynniki ekonomiczne od wielu lat były siłami zespalającymi ludzi w jedną wielką rodzinę. W okresie średniopolskim rodzina w mieście miała gwarantować odpowiednie funkcjonowanie warsztatu lub kantoru. Indywidualne działanie zwiększało ryzyko przedsięwzięcia, aby więc go uniknąć, tworzono różne formy spółek, z których najstarszą i najczęściej stosowaną była spółka rodzinna. Wyrastała ona zapewne z działów spadkobierców dalej prowadzących wspólnie niektóre transakcje finansowe, obejmowała braci, siostry, szwagrów, cioteczne i stryjeczne rodzeństwo. Dobra znajomość stanu majątkowego wspólników oraz powiązania finansowe członków rodziny przez posagi, legaty i spadki, dodatkowo wzmacniały zaufanie i umożliwiały skuteczną działalność finansową. Gospodarcze znaczenie rodziny kryło się w instytucji małżeństwa. W czasach współczesnych pokrewieństwo i czynniki ekonomiczne przestały być elementem łączącym pod jednym dachem tych, którzy mają świadomość wspólnoty krwi. Znikła także podstawa wzajemnej zależności pokoleń wewnątrz wielkiej rodziny. Biorąc pod uwagę wszystkie okoliczności, socjologowie rodziny w latach trzydziestych ubiegłego stulecia upowszechnili stanowisko głoszące, że powszechnym typem rodziny we współczesnych warunkach miejsko-przemysłowych staje się mała, wyizolowana rodzina dwupokoleniowa — tak zwana rodzina nuklearna (demokratyczna, niestała, laicka, małodzietna, mobilna, oparta na miłości, z ograniczonymi funkcjami, zob. Slany 2002: 52). Jest to rodzina w pełni samodzielna i uniezależniona od zespołu najbliższych krewnych, ograniczająca swe stosunki pokrewieństwa do członków rodziny dwupokoleniowej. W tych warunkach więź pokrewieństwa zostaje wyraźnie zawężona, z użycia wychodzą nazwy dalszych krewnych. Znika też tradycyjna rodzina, charakterystyczna dla środowiska wiejskiego, i powstaje nowy typ rodziny miejsko-przemysłowej (Adamski 2002: 152–154).

W ponowoczesnym[13]) społeczeństwie pojawiają się rozmaite formy życia rodzinnego[14]), np. rodzina nuklearna (z małżeństwa formalnego), rodzina zrekonstruowana (z małżeństwa powtórnego), rodziny samotnych matek lub ojców (monoparentalność), związki kohabitacyjne (nieformalne/konsensualne), które «zwiastują potrzebę redefiniowania pojęcia

[13]) Od lat 60. ubiegłego wieku datuje się koniec ery industrialnej i rozpoczyna się epoka, dla której używa się między innymi określenia «ponowoczesność» (Z. Bauman, Wieloznaczność nowoczesna. Nowoczesność wieloznaczna, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa1995, za: Slany 2002: 23).

[14]) Według definicji strukturalnej, w której zwraca się uwagę na skład grupy i członkostwo w grupie, rodzinę tworzy przynajmniej jeden rodzic i jedno dziecko, którzy biologicznie są z sobą powiązani i mają wspólne miejsce zamieszkania (Slany 2002: 79).

pokrewieństwa, które wcześniej bazowało na „biologicznej prawdzie". Dzisiaj pokrewieństwo rzeczywiste często jest mniej ważne od fikcyjnego czy uznaniowego» (Slany 2002: 84–85).

Na podstawie wybranych współczesnych słowników języka polskiego można powiedzieć, że w dzisiejszej polskiej terminologii rodzinnej funkcjonują jeszcze pewne nazwy, których używano w okresie średniopolskim. Słownik języka polskiego (SJP) pod redakcją M. Szymczaka (1992), Inny słownik języka polskiego (ISJP) pod redakcją M. Bańki (2000) oraz Współczesny słownik języka polskiego (WSJP) B. Dunaja (2009) wymieniają na przykład formację *pradziad* 'daleki przodek', *pradziadek* 'ojciec dziadka lub babki', *prababka* 'matka babki albo dziadka; protoplastka'. *Dziad* ma znaczenie 'ojciec ojca lub matki oraz każdy przodek'[15]). Nie ma natomiast określenia *baba* w znaczeniu 'matka ojca lub matki'. Obok wymienionych formacji zanotowano także określenie *dziadek* 'ojciec ojca lub matki'[16]), *babka* 'matka, rzadziej ciotka (stryjenka) ojca lub matki', we WSJP: 'kobieta mająca wnuki'.

Podobnie jak kilka wieków temu, dziś również na dzieci syna lub córki mówi się *wnuk*, zdrobniale — *wnuczek*, *wnuczka*, bardziej zdrobniale — *wnusia*, zaś syn i córka wnuka lub wnuczki to *prawnuk*, *prawnuczek*, *prawnuczka*.

Szersze znaczenie ma dziś określenie *wuj*, tzn. 'brat matki lub ojca; mąż siostry matki lub ojca; kuzyn matki, mąż kuzynki matki; dalszy krewny' (ISJP dodaje: «wiele osób wujem nazywa też stryja, czyli brata ojca»). Zdrobnieniami nazwy *wuj* są często używane formy *wujek*, *wujaszek*, *wujcio* (ISJP). Słowniki notują ponadto określenie *ciotka* 'siostra lub kuzynka matki albo ojca (w ISJP: 'siostra naszej matki lub naszego ojca albo żona naszego wuja lub stryja'); żona brata albo kuzyna matki lub ojca'; 'dalszy krewny' (WSJP), także *ciocia* — jako zdrobnienie oraz określenie znajomej (często rodziców) używane w rozmowach z dziećmi (ISJP).

Współcześnie także funkcjonuje określenie *kuzyn*, *kuzynka* i oznacza 'dalszego krewnego pozostającego w stosunku do wspólnego przodka w tym samym lub niższym stopniu pokrewieństwa' (we WSJP: 'syn brata lub siostry jednego z rodziców'). Mimo że terminu *kuzyn* i *kuzynka* używano już w XVI w., dziś na określenie dzieci stryja, wuja lub ciotki w SJP znajdujemy także nazwy: *brat cioteczny*, *brat stryjeczny*, *brat wujeczny* (brak tych określeń we WSJP i w ISJP) oraz *siostra cioteczna*, *siostra stryjeczna*, *siostra wujeczna* (brak we WSJP). *Siostry wujecznej* nie notuje ISJP.

Oprócz *kuzyna* używa się również nazwy *szwagier* mającej znaczenie 'mąż siostry albo brata żony lub męża, także mąż szwagierki, kuzynki lub kuzyna żony lub męża', oraz żeńskiej formy *szwagierka* 'siostra męża lub żony albo żona szwagra (brata męża lub żony)'. Innym określeniem kobiety, które notuje również SJP, a które funkcjonowało już od XVII w., jest termin *bratowa* 'żona brata'. Słowniki nie notują jednak terminów dotyczących powinowatych — *dziewierz*, *jątrew*, *szurza*, *świeść*, *zełwa*, które w XVI w. zastąpiono określeniami *szwagier*, *szwagierka*. SJP, WSJP, ISJP zawierają terminy *teść* 'ojciec żony lub męża w stosunku do zięcia lub synowej' (dawniej tylko ojciec żony) oraz *teściowa* 'matka żony lub męża w stosunku do zięcia lub synowej' (dawniej tylko matka żony). Określenia *zięć* używano do nazwania męża córki

[15]) Także 'żebrak' (SJP).

[16]) Także 'żołnierz najstarszego rocznika' (WSJP).

oraz męża siostry (później *szwagier*), słowniki wyjaśniają, że *zięć* to ‘mąż córki’. W SJP, WSJP, ISJP występuje także *synowa* ‘żona syna’, termin znany już w XVII w.

Na oznaczenie dzieci brata oraz dzieci siostry do dziś używa się podobnych określeń: *bratanek* ‘syn brata’, *bratanica* ‘córka brata, bratanka’, *siostrzeniec* ‘syn siostry’, *siostrzenica* ‘córka siostry’. Znane do dziś są także nazwy *stryj* ‘brat ojca’, zdrobniale *stryjek*, *stryjaszek* (także *stryjenka* ‘żona stryja’), chociaż stryjowi nie przypisuje się już takiej roli jak dawniej i często ta nazwa jest zastępowana określeniem *wujek*.

Ankieta przeprowadzona przeze mnie wśród uczniów jednej z klas liceum ogólnokształcącego w Oleśnie (miasto na Śląsku Opolskim liczące ok. 20 tys. mieszkańców) pokazała, jakich nazw używają siedemnastolatki, mówiąc o swoich krewnych i powinowatych[17]). Spośród 26 uczniów 21 osób na określenie dzieci siostry mamy (cioci) użyło nazwy *kuzyn*, *kuzynka*, tylko 5 osób znało także nazwy *siostra cioteczna*, *brat cioteczny*. Mówiąc o żonie wujka (bracie mamy), wszystkie osoby użyły nazwy *ciocia* (nie *wujenka*), 24 uczniów zaś powiedziało, że dzieci wujka to *kuzyn* i *kuzynka*. Tylko 2 osoby, oprócz słów *kuzyn*, *kuzynka*, użyło jeszcze terminów *brat wujeczny*, *siostra wujeczna*.

Na określenie brata taty 21 uczniów użyło nazwy i *wujek*, i *stryjek*, 4 osoby znały tylko określenie *wujek*, jedna osoba brata taty nazwała tylko *stryjek*. Jego żonę nazwano 25 razy *ciocią* (nie *stryjenką*), tylko raz użyto nazwy i *ciocia*, i *stryjenka*. Dzieci brata taty określono 22 razy mianem *kuzyn*, 3 osoby podały także określenie *brat stryjeczny*, a jedna znała tylko nazwę *brat wujeczny*. Córka brata taty była określana zawsze jako *kuzynka*.

Jedno z pytań ankiety dotyczyło posiadania rodzeństwa. Większość osób, tzn. 15, podkreśliła, że ma jednego brata lub jedną siostrę, 5 uczniów miało dwoje rodzeństwa, 2 osoby miały więcej niż dwoje, 4 uczniów nie miało zaś rodzeństwa. Wszyscy znali określenia *siostrzeniec*, *siostrzenica*, *bratanek*, *bratanica* oraz *szwagier* ‘mąż siostry’; słowo *szwagier* ‘brat męża’ wymienili 21 razy, podobnie terminy *bratowa* ‘żona brata’ i *szwagierka* ‘siostra męża’ wymieniono 21 razy. Wszyscy też znali określenie *szwagierka* ‘siostra żony’ (wymieniono je 26 razy). W rubryce «inne nazwy dalszych lub bliższych krewnych i powinowatych» wpisano: *dziadek*, *babcia*, *wnuczek*, *wnuczka*.

Gdy się prześledzi od okresu średniopolskiego do czasów współczesnych zmiany nomenklatury dotyczącej pokrewieństwa w powiązaniu ze zmieniającym się pojęciem rodziny, łatwo zauważyć, że nazwy pokrewieństwa nie były trwałe i ulegały zmianom. Część terminów funkcjonuje do dziś (np. *pradziadek*, *prawnuk*, *ciocia*, *wujek*, *teść*, *synowa*), niektóre są wieloznaczne (np. *kuzyn*, *szwagier*), pewne wychodzą z użycia (np. *stryj*, *brat stryjeczny*, *siostra cioteczna*), a inne znikły zupełnie (*dziewierz*, *zełwa*). Proces zaniku, ograniczenia lub zunifikowania (*stryj* — *wuj*) terminologii jest odpowiedzią na zmiany społeczne, obejmujące także strukturę rodziny i jej funkcjonowanie. Brak czy też ograniczenie kontaktów z dalszymi krewnymi, a w konsekwencji osłabienie więzi, prowadzi do redukowania terminologii dotyczącej pokrewieństwa. W ponowoczesnym społeczeństwie nomenklatura ta ulega modyfikacji, dostosowując się do rozmaitych form życia rodzinnego.

---

[17]) H. Zgółkowa (1987: 401–402) w swoim artykule pisze, że nazwami pokrewieństwa najczęściej używanymi przez dzieci w wieku przedszkolnym były: *mama*, *babcia*, *tata*, *ciocia*, *dziadek*, *wujek*.

Bibliografia

Opracowania

Adamski F. 2002: Rodzina. Wymiar społeczno-kulturowy, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
Bogucka M. 1994: Staropolskie obyczaje w XVI–XVII wieku, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa.
Ławrowski P.A. 1867: Koriennoje znaczenije w nazwanijach rodstwa u Słowian.
Łoś J. 1914: Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa w dawnej Polsce, Język Polski II, s. 1–7.
Slany K. 2002: Alternatywne formy życia małżeńsko-rodzinnego w ponowoczesnym świecie, Nomos, Kraków.
Szymczak M. 1966: Nazwy stopni pokrewieństwa i powinowactwa rodzinnego w historii i dialektach języka polskiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
Szymczak M. 1968: O analogii semantyczno-słowotwórczej w polskiej terminologii rodzinnej, Prace Filologiczne XIX, s. 119–126.
Szynkiewicz S. 1992: Pokrewieństwo. Studium etnologiczne, Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
Zarębina M. 2010: Terminologia rodzinna w Ewangelii według św. Mateusza, Język Polski XC, s. 82–90.
Zgółkowa H. 1987: Nazwy stopni pokrewieństwa w słownictwie dzieci przedszkolnych, Studia Polonistyczne XIV/XV, s. 397–404.

Słowniki

ISJP: Inny słownik języka polskiego, red. M. Bańko, t. 1–2, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2000.
SJP: Słownik języka polskiego, red. M. Szymczak, t. 1–3, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1992.
SPXVI: Słownik polszczyzny XVI wieku, red. M.R. Mayenowa, t. 1–22, Ossolineum, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków 1966–1994, t. 23–35, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa 1995–2011.
SStp: Słownik staropolski, red. S. Urbańczyk, t. 1–9, Ossolineum, Wydawnictwo PAN, Wrocław–Warszawa–Kraków 1953–1987, t. 10–11, Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 1998–2002.
WSJP: Współczesny słownik języka polskiego, red. B. Dunaj, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009 (CD-ROOM).

Summary

Historical and contemporary names of family relationships

Keywords: names of family relationships, family stucture.

Names of relationships in connection with the changing notion of family have not been durable and they have changed a lot since the period of Polish history extending from 16th century to the latter half of 18th century. Some of the terms function still today, (e.g. *pradziadek* 'great-grandfather', *prawnuk* 'great-grandson', *ciocia* 'auntie', *wujek* 'uncle', *teść* 'father-in-law', *synowa* 'daughter-in-law'), some of them are ambiguous (e.g. *kuzyn* 'cousin', *szwagier* 'brother-in-law'), some are going out of use (e.g. *stryj* 'paternal uncle', *brat stryjeczny* 'cousin-german'), others disappeared entirely (*dziewierz*, *zełwa* — counterparts of sister-in-law used before 16th century). The process of disappearing, limitation or unification (*stryj* 'paternal uncle' — *wuj* 'uncle') of the terminology is an answer to the social changes as well as family's structure and its functioning. Absence or restriction on the relationship with the further relatives result in less intensive family ties and reduction in the terminology of relationships. The nomenclature of postmodern society of the relationship undergoes some modification according to the changing forms of family's life.